ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.XI, February 2024
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ପରିବେଶକୈନ୍ଦ୍ରିକ (ପରିବେଶ ସଚେତନତାଧର୍ମୀ) ଉପନ୍ୟାସ

ତୃପ୍ତିମୟୀ ଭୋଇ

ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ 'ପରିବେଶ'ର ଅର୍ଥ ଆମେ ବାସ କରୁଥିବା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଇ ଥାଏ । ପରିବେଶ ସେହିସବୁ ଜିନିଷକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥାଏ ଯାହା ଉପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବଞ୍ଚିବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଏହା ଜୀବଜନ୍ତୁ, ଉଦ୍ଭିଦ ପରି ସଜୀବ ଉପାଦାନ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ମୃତ୍ତିକା, ବାୟୁ, ଜଳ ପରି ନିର୍ଜୀବ ଉପାଦାନ ହୋଇପାରେ । ମଣିଷ ସମାଜ ଏକ ସୁସ୍ଥ ପରିବେଶରେ ତିଷ୍ଠି ରହେ । ତେଣୁ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ତଥା ମାନବ ସମାଜର ବିକାଶରେ ଏହି ପ୍ରକୃତି ବା ପରିବେଶର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ମଣିଷର ଜୀବନଯାତ୍ରା ସହ ଭୌତିକ ପରିବେଶର ପ୍ରଭାବ ଓ ସମ୍ପର୍କ ଅବିଚ୍ଛେଦ ଭାବେ ରହିଆସିଛି । ପରିବେଶ ମଣିଷକୁ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଲାଳନପାଳନ କରେ ଓ ନିରାପତ୍ତା ଦିଏ । ତେଣୁ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦକୁ ସୁରକ୍ଷା କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ମଣିଷ ସମାଜର । କିନ୍ତୁ ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ମଣିଷର ଜାଣତରେ ହେଉ ବା ଅଜାଣତରେ ଘଟିତ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଯୋଗୁଁ ପରିବେଶରେ ଅସନ୍ତୁଳନତା ଦେଖା ଯାଉଛି । ଏହି ମଣିଷ ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ଦୁରୂପଯୋଗ କରି ପରିବେଶ ନଷ୍ଟ କରେ । ପରିବେଶର ଏହି ବିପଦଜନକ ସ୍ଥିତି ମଣିଷ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦାୟୀ । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥହାସଲ କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରକୃତିକୁ କେବଳ ଆର୍ଥିକ ଓ ଲାଭଦାୟକ ସାମଗ୍ରୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆସୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ, ସହରୀକରଣର ପ୍ରସାର ଘଟୁଛି । ମଣିଷ ନିଜର ଚାହିଦାକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ସୁସ୍ଥ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତିକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି । ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଓ କଳକାରଖାନା, ରାସ୍ତାଘାଟ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଗଛକଟା ଯାଉଛି, ବାସସ୍ଥାନର ବିକଳ୍ପ ଭାବେ ଜଙ୍ଗଲ ସବୁ ବାସଭୂମିରେ ପରିଣତ ହେଉଛି ଯାହାଫଳରେ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ଘଟୁଛି । ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ଯୋଗୁଁ ଜୈବ ବିବିଧତା ସଂକଟମୟ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛି । କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ରାସାୟନିକ ସାର କୀଟନାଶକ ଔଷଧ ପ୍ରୟୋଗ ଯୋଗୁଁ ଜଳ, ମାଟି ଓ ପରିବେଶ ପ୍ରଦୂଷିତ ହେଉଛି । କଳକାରଖାନାରୁ ନିର୍ଗତ ବିଭିନ୍ନ ଅଦରକାରୀ ଜୈବିକ ଓ ଅଜୈବିକ ଦୂଷିତ ପଦାର୍ଥ ଜୈବ ବିବିଧତାକୁ ନଷ୍ଟ କରୁଛି । ପରିବେଶର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ଖାପଖୁଆଇ ଚଳି ନ ପାରି କେତେକ ପ୍ରଜାତିର ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀଙ୍କ ବିଲୁପ୍ତି ଘଟୁଛି । ଏହା ସହିତ ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥର ଉତ୍ତୋଳନ, ଭୂମିର ବ୍ୟବହାର ଶୈଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଇତ୍ୟାଦି ଯୋଗୁଁ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ଘଟିବା ସହିତ ମୃତ୍ତିକା କ୍ଷୟ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଅମ୍ଳଜାନର ଅଭାବ ଆଦି ସଙ୍କଟ ଦେଖା ଦେଉଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଭାବେ ଆମେ ଆମ ବିଶ୍ୱର ପରିବେଶୀୟ ସଂକଟକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛେ, ଇତିହାସର କୌଣସି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା କେବେହେଲେ ଦେଖା ଯାଇ ନଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ବହନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଉପରେ ଅଧିକ ଚାପ ପଡୁଛି, କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ଜଳ, ବାୟୁ ଓ ମାଟି ପ୍ରଦୂଷିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଯାହା ଫଳରେ ଭୂମଣ୍ଡଳୀୟ ଉତ୍ତପ୍ତକରଣ (Global Warming) ଓ ଜଳବାୟୁରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ବିଶ୍ୱ ପରିବେଶର ସନ୍ତୁଳନରେ ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଉଛି । ଯାହାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ବନ୍ୟା, ବାତ୍ୟା, ମରୁଡି, ଅନିୟମିତ ବୃଷ୍ଟିପାତ, ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନର ବୃଦ୍ଧି, ଜଳ-ବାୟୁ -ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରଦୂଷଣର ଶିକାର ହେଉଛି ମଣିଷ ।

ଏହି ପରିବେଶଗତ ସନ୍ତୁଳନର ରକ୍ଷାକରିବା ଲାଗି ଅନୁଭବ କରାଗଲା ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟିର ଆବଶ୍ୟକତା । ସାହିତ୍ୟିକ,

ବୈଜ୍ଞାନିକ, ପରିବେଶବିତ ଏ ଦିଗରେ ତତ୍ପର ହେଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ହିପ୍ରକୃତି ଏକ ଉପାଦାନ ଭାବେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ଆଦିକାଳରୁ ରହି ଆସିଛି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି ଓ ମଣିଷକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ତିନୋଟି ଉପାଦାନରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପାଦାନ- 'ପ୍ରକୃତି' ହେଉଛି 'ବର୍ହିପ୍ରକୃତ'ର ବିଶେଷ ଭୂମିକା ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଛି । ହେଲେ ସେଇ ବର୍ହିପ୍ରକୃତିର ଦ୍ରୁତ ଅବକ୍ଷୟଜନିତ ସଚେତନତା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ତତ୍ପର ହେଲେ ସାହିତ୍ୟିକ । ଏହି ସଚେତନତା ଫଳରେ ୧୯୮୦ ଦଶକ ବେଳକୁ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ପରିବେଶ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା ବା Eco-criticism । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ପରିବେଶକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚନାମାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ୧୯୮୦-୯୦ ଦଶକ ପରଠାରୁ ବହୁଳ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଇଂରାଜୀରେ ଏହାକୁ Eco-criticism କୁହାଯାଏ । ଗ୍ରୀନ ଷ୍ଟଡ଼ିଜ, ଗ୍ରୀନ କଲ୍‌ଚରାଲ ଷ୍ଟଡ଼ିଜ, ଇକୋପୋଏଟିକ୍ସ, ଏନଭରମେଣ୍ଟାଲ ଲିଟରାରି କ୍ରିଟିସିଜିମ ଆଦି ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ । ଓଡିଆରେ ପରିବେଶ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା, ପରିବେଶବାଦୀ ସମାଲୋଚନା, ସବୁଜ ସମାଲୋଚନା, ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା, ସବୁଜ ଅଧ୍ୟୟନ, ଜୈବିକ ସବୁଜବାଦ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆଦି ଭାବରେ ଏହାର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ନାମକରଣ କରାଯାଇଛ । ଉଇଲିଅମ ରିଓକାରଟ (William Ruekert) ୧୯୭୮ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର 'Literature and Ecology and Experiment in Ecocriticism' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମେ 'ଇକୋକ୍ରିଟିସିଜିମ' Ecocriticism ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟିକରି ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୮୬୬ ରେ 'Ernest Haeckel 'Ecology', ୧୯୬୨ରେ Ernest Haeckel'ecology', ୧୯୭୨ Marry Bookchin 'Social Ecology', ୧୯୭୨ରେ 'Arne Naess 'deep ecology', ୧୯୭୨ରେ FramcoiseD' Eaubonne 'ecofeminism', ୧୯୭୫ ରେ Joseph W. Mecker 'literary ecology', ୧୯୭୮ରେ କାର୍ସକୋୟୋବାର 'ecological' ଆଦି ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୯୮୯ ମାର୍କନ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର କର୍ଣ୍ଣେଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗବେଷିକା ଚେରିଲ ଗ୍ଲଟଫେଲଟି Cherry Glotfelty ତାଙ୍କର ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମାଧ୍ୟମରେ Eco-criticism ଶବ୍ଦକୁ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ପରେ ହାରୋଲଡଫ୍ରୋମ Haroldfromm ଙ୍କ ସହ ମିଶି ଇକୋ-କ୍ରିଟିସିଜିମ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ଲେଖାଗୁଡିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଏକ ସମ୍ପାଦନା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ଯାହାର ନାମ The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology । ୧୯୯୬ ମସିହାରେ ୟୁନିଭର୍ସିଟି ଅଫ ଜର୍ଜିଆ ପ୍ରେସରୁ ପୁସ୍ତକଟି ପାଇଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ପରିବେଶ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ । ଏହି ପୁସ୍ତକର ଭୂମିକାରେ 'ଇକୋକ୍ରିଟିସିଜିମ 'ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି- "What then is ecocriticism? simply put, ecocriticism is the study of the relationship between Literature and the physical environment XXXecocriticism takes an earth-centered approach to literary studies."[୧] "ଅର୍ଥାତ ଏହା ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭୌତିକ ପରିବେଶ ସମ୍ପର୍କକୁ ଅନୁଶୀଳନ ଏବଂ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାଏ । ଭୌତିକ ଜଗତର ସମ୍ପର୍କ, ବର୍ହିପ୍ରକୃତିର ଆବେଦନ, ପରିବେଶ ବିଦ୍ୟା, ମାନବୀୟ ଅନାମାନବୀୟ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନ, ଜୈବ ବିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚର୍ଚ୍ଚା ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଥିରେ ବିଶ୍ଳେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ପରିବେଶବାଦୀ ଆଲୋଚକମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ମଣିଷ ଅପେକ୍ଷା ବର୍ହିପ୍ରକୃତିକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବର୍ହିପ୍ରକୃତିର ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱ ଭିତରେ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ଏକ ସଚେତନତା ଭାବ ହିଁ ଏହାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ବର୍ହିପ୍ରକୃତି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟ ରହିବ, ମାତ୍ର କଥାବସ୍ତୁ ଆଦିରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବ ବର୍ହିପ୍ରକୃତି । ପ୍ରକୃତି, ପରିବେଶ, ଜୀବଜଗତ, ମାନବସମ୍ବଳର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସଚେତନ କରାଇବା ସହିତ ପାଠକଙ୍କୁ ଭୌତିକ ପରିବେଶ ସହ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କରାଇବା ଏହାର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି ଓ ମଣିଷକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ତ୍ରିବିଧ ଉପାଦାନରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପାଦାନ 'ପ୍ରକୃତି' ହେଉଛି 'ବର୍ହିପ୍ରକୃତି' ଯାହାର ଦର୍ଶନରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଦି କାଳରୁସରବ । ଏଇ ବର୍ହିପ୍ରକୃତିର ଭୂମିକା ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଛି । ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ବୈଦିକ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ କୃତିମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ମଣିଷର ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ସୃଷ୍ଟିକାଳରୁ ପରିବେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହି ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅବକ୍ଷୟମୁଖୀ ପରିବେଶକୁ ସୂଚିତ କରି ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ୬ଷ୍ଠ-୭ମ ଦଶକ ବେଳକୁ ପରିବେଶ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଥିରୁ ଆମର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କିପରି ବାଦ ପଡ଼ନ୍ତା । ୧୯୮୦ ମସିହାବେଳକୁ

ଓଡିଆ ଲେଖକମାନେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ବିଶ୍ୱର ସ୍ଥିତି ସହ ଭୌତିକ ତଥା ଜୈବିକ ପରିବେଶ ଅନୁଚିନ୍ତାଙ୍କୁ ଲେଖାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଲେ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମସ୍ୟାଠାରୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମସ୍ୟା ଏହି ଇକୋ ପଦ୍ଧତି ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଜଳ-ସ୍ଥଳ-ଆକାଶ, ଜୀବଜନ୍ତୁ, ପ୍ରକୃତିର ସଙ୍କଟ ଜନିତ ରୂପ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଆସୁଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସହ, ପରିବେଶ ସମସ୍ୟାର ନାନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଲେଖକଙ୍କ ଉପଜୀବ୍ୟ ପାଲଟୁଛି । ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଳ୍ପ, କବିତା, ନାଟକ ଆଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ପରି ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ପରିବେଶ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ବା ପରିବେଶ ସଚେତନତାଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖାଗଲା । ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ସୁନାପୁଟର ଲୋକେ' (୧୯୯୧), ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ଜଙ୍ଗଲର ଜମାନବନ୍ଦୀ' (୧୯୯୪), ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ (୧୯୯୫), ମିଷ୍ଟର ଖରସେଲ (୨୦୧୨), ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ଆଦିମ ଅରଣ୍ୟ' (୧୯୯୫), ପ୍ରତିଭା ରାୟଙ୍କ 'ମଗ୍ନମାଟି' (୨୦୦୪), ତରୁଣକାନ୍ତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଶରଦଃଶତମ' (୨୦୦୫), କୃପାସାଗର ସାହୁଙ୍କ 'ଶେଷ ଶରତ' (୨୦୦୬), ଭୀମ ପୃଷ୍ଟିଙ୍କ 'ସମୁଦ୍ରମଣିଷ' (୨୦୦୬) ଏବଂ କଇଳାଶ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ' (୨୦୦୭) ଆଦି ଉପନ୍ୟାସ ପରିବେଶ ସଚେତନତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରଚିତ ହୋଇଛି । ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ମଣିଷକୃତ ପରିବେଶ ପ୍ରଦୂଷଣଜନିତ, ଜଙ୍ଗଲ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ, ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ ଜନିତ ଏହିପରି ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ମଣିଷକୃତ ପରିବେଶ ପ୍ରଦୂଷଣଜନିତ :

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଶୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସ ଭାବରେ କୃପାସାଗର ସାହୁଙ୍କ 'ଶେଷ ଶରତ' ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ରଚିତ ପ୍ରକୃତି ଏଥିରେ ଗୋଟେ ପଟେ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟେ ପଟେ ଚିଲିକା ଭୌତିକ ପରିବେଶ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥି କରୁଛି ମଣିଷ ତାହା ଆମେ ଏଠି ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛୁ । ଏହା ସହିତ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ସଚେତନତା ଭାବ ଉପନ୍ୟାସର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥାନରେ ଫୁଟିଉଠିଛି । କଥାବସ୍ତୁର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ନିର୍ମାଣ, ବିକାଶ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସଂଘାତର କାରଣ ଭାବେ ଭୌତିକ ପରିବେଶ-ହ୍ରଦମଣ୍ଡଳ ଚିଲିକା ଏବଂ ତତ୍‌ସହିତ ପଶୁପକ୍ଷୀ, ନଦନଦୀ, ନଳବଣ, ବୃକ୍ଷଗଛ, ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ ଆଦି 'ଶେଷ ଶରତ'ରେ ସର୍ବତ୍ର । ଚିଲିକାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଉପନ୍ୟାସଟି ପରିକଳ୍ପିତ । ପ୍ରକୃତିର ରାଣୀ ଚିଲିକାକୂଳକୁ ଶରତଋତୁରେ ବସବାସ କରିବା ପାଇଁ ଦେଶ ବିଦେଶରୁ ଅନେକ ପକ୍ଷୀ ଆସନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶରତ ଆଗମନରୁ ସୁଦୂର ସାଇବେରିଆରୁ ବୈକାଲ ହ୍ରଦ, ଗୋବି ମରୁଭୂମି, ତିବତ୍ତରମାନସରୋବର ହ୍ରଦ, ହିମାଳୟ, ଗଙ୍ଗାରୁ ବଙ୍ଗୋପସାଗର ଦେଇ ଚିଲିକା ହ୍ରଦକୁ ଆସନ୍ତି ସାରସ ଦମ୍ପତି । ଏବଂ ସେହି ଶରତଋତୁରେ କାନାଡ଼ାରୁ ପକ୍ଷୀ ବିଶେଷଜ୍ଞ ହ୍ୟାରିକ୍ରିଷ୍ଟେନ ଆସନ୍ତି ଚିଲିକାର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ । ଉଭୟ ସାରସ ଦମ୍ପତି ଓ ହ୍ୟାରିକ୍ରିଷ୍ଟେନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ ହୋଇଛି । ହ୍ୟାରିକ୍ରିଷ୍ଟେନ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରକୃତିର ଲାସ୍ୟମୟୀ, ହାସ୍ୟମୟୀ, ଶୋଭାମୟୀ ଚିଲିକା କିପରି ପ୍ରଦୂଷଣର ଶିକାର ହେଉଛି ତା'ର ବିପନ୍ନ ରୂପକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ଗନ୍ତାଘର ଚିଲିକା ଯାହାର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତି, ଜଳୀୟସ୍ଥିତି, ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ପାଇଁ ନାନା ଜାତିର ପକ୍ଷୀ ଆସି ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲେ । ଯାହା ଫଳରେ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ଏହା ଏକ ଅଭୟାରଣ୍ୟ ଭାବେ ଘୋଷିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହାଥିଲା କାଗଜପତ୍ରରେ ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଅଦୂରଦର୍ଶୀ କିଛି ସରକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ ପାଇଁ ଯେପରି-ସରକାରଙ୍କ ଲିଜ ଦେବା ନୀତି ଯୋଗୁଁ ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶୀ କମ୍ପାନୀ ସହିତ ମାଫିଆ ଗୋଷ୍ଠୀ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଚାଷ ପାଇଁ ଆସିଲେ, ବିଭିନ୍ନ କଳକାରଖାନା ଥିବା ଯୋଗୁଁ ବିଷାକ୍ତ ଜଳର ନିଷ୍କାସନ ଆଦି ହେବା ଫଳରେ ବିମୋହିନୀ ଚିଲିକା ଏକ ଏକ ବିପନ୍ନ ଚିଲିକାରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଚିଲିକାର ବିପନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଚିଲିକା ସମିତିର ଜଣେ ଆତ୍ମନିଯୁକ୍ତ ନେତାଙ୍କର ଭାଷଣରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ- "ଉତ୍କଳ-କମଳା-ବିଳାସ-ଦୀର୍ଘିକା, ମରାଳ-ମାଳିନୀ-ନୀଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା ଆଜି କ୍ରନ୍ଦନରତା । ନୀଳାମ୍ବୁ-ଚିଲିକା ଆଜି ରକ୍ତାମ୍ବୁ-ଚିଲିକାରେ ପରିଣତା । ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗନ୍ତାଘର ଚିଲିକାରାଣୀ ଆଜି ଘୋର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଆଡ଼କୁ ମାଡି ଚାଲିଛି । ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ କ୍ଷୟ ହୋଇ ଚାଲିଛି ତା'ର ଆଖପାଖର ମୃତ୍ତିକା । ପଟୁମାଟିରେ ପୋତିହୋଇ ପଡୁଛି ଏଇ ବିଶାଳକାୟ ହ୍ରଦ । ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି ବିଦେଶାଗତ ପକ୍ଷୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟଟନ । ଚିଲିକାରେ ରାଜୁତି କରୁଛି ମାଫିଆ । ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀମାନଙ୍କର ଭାସିଯାଇଛି ଦୁନିଆ । xxx ଏସବୁ ପାଇଁ ଦାୟୀ ଆମ ସରକାର । ଏହି ସରକାର ହଜାର ଦିନରେ ହଜାରଟି ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବ ବୋଲି ନିର୍ବାଚନୀ

ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲା । କୁଆଡ଼େ ଗଲା ଏକ ଲକ୍ଷ ଯୁବକଙ୍କୁ ଚାକିରୀ ? ଶିଳ୍ପ ନାଆଁରେ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଶିଳ୍ପ ବସୁଛି । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ ଭାଇଙ୍କ ଭାତ ଥାଳିଆରେ ହାତମାରିବା ହିଁ ଏହାର ପରିଣତି ।"(୨) ଏଠାରେ ମଣିଷକୃତ ସଙ୍କଟ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଶ କିପରି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । ଚିଙ୍ଗୁଡି ଚାଷ ତଥା ଚିଲିକାର ପରିବେଶ ପ୍ରଦୂଷଣ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଧୀବରଙ୍କ ଦୁଃସ୍ଥିତି ପାଇଁ 'ଚିଲିକା ବଞ୍ଚାଅ' ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ।

ଚିଲିକାରେ ମଣିଷ ନିଜର ଜିହ୍ୱାର ଲାଳସା ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଅବାଧରେ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରିଛି । ଚିଲିକାକୁ କୋଡିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ଅଭୟାରଣ୍ୟ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର ବନ୍ଦ ହୋଇଛି କେବଳ କାଗଜ କଲମରେ । ପରିବେଶର ବିଧ୍ୱଂସନକୁ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ କ୍ରିଷ୍ଟେନ ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ତେଣୁ ସେ ମାଂସ ବର୍ଜନ ଓ ଅବୈଧ ବ୍ୟାପାରକୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ପତ୍ର ପତ୍ରିକରେ ମତାମତ ପଠାଇବା ସହିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସଚେତନ କରିଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଉଭୟ ମାନବ ଓ ବିହଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସୁସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ଔପନ୍ୟାସିକ କ୍ରିଷ୍ଟେନ ଓ ସାରସ ଦମ୍ପତି ମଧ୍ୟରେ ବିବିଧ ସାଦୃଶ୍ୟକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସାରସ ଦମ୍ପତି ପରି 'ବର୍ହିପ୍ରକୃତିର ଉପାଦାନ'ର ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ସାରା ଓ କ୍ରିଷ୍ଟେନର ଗଭୀର ପ୍ରୀତି ଯେମିତି ବୁଝି ହୁଏ, ସାରାଙ୍କ କ୍ରିଷ୍ଟେନକୁ ଛାଡ଼ି ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଚାଲିଯିବା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସାରସଟି ଦଳେ ପକ୍ଷୀ ମାଂସଲୋଭୀ ଶିକାରୀଙ୍କ ହାତରେ ଧରାପଡ଼ି ମରିଯିବା ଭିତରେ ଲେଖକ ଉଭୟ ପକ୍ଷୀ ଓ ମଣିଷର ସମଧର୍ମୀ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ଶାନ୍ତ କମନୀୟ ଚରାଚରରେ ଏଇ ହିଂସ୍ର ଅବିବେକୀମାନଙ୍କ ଉତ୍ପାତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡିଛନ୍ତି କ୍ରିଷ୍ଟେନ । ସାରସ ସେଇ ଆଘାତରେ ମୃତ । ସାରସ ସହିତ କ୍ରିଷ୍ଟେନଙ୍କ ସୁଖଦୁଃଖ ଏପରି ମିଶିଯାଇଛି ଯେ ବେଳେବେଳେ କ୍ରିଷ୍ଟେନଙ୍କ ଭିତରେ ସାରସ ଓ ସାରସ ଭିତରେ କ୍ରିଷ୍ଟେନଙ୍କୁ ପାଠକ ପାଏ । ଏବଂ ଉଭୟ ମାନବୀୟ ଓ ଅଣମାନବୀୟ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥି କରିଛି ସାହିତ୍ୟ । ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷରେ ପରିବେଶ ସଚେତନତା ତଥା ପଶୁପକ୍ଷୀ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ପାଇଁ କ୍ରିଷ୍ଟେନ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି- "ଚିଲିକା ନ ଥାଉ । ଅଛି ବୈକାଲ । ଅଛି ମାନସରୋବର । ସାରସ ନ ଥାଉ, ଅଛନ୍ତି ଭରତିଆ, ଭଦଭଦଳିଆ, ହଂସ, ହଂସରାଳି, କେତେ କେତେ ଜାତି ପ୍ରଜାତିର ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ପକ୍ଷୀ । ତମେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର କର ।"(୩)

ପରିବେଶ ବା ପ୍ରକୃତିର ଚିତ୍ର ଓ ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆଁ ନୁହେଁ ଆବାହମାନ କାଳରୁ ପ୍ରକୃତିର ପୂଜା, ପ୍ରକୃତିର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଲେଖକମାନେ ବିବିଧ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଯାହାକୁ ଆମେ ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନବାଦ ବୋଲି କହୁଚେ ତହିଁରେ ସ୍ଥୂଳ ପରିବେଶ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପୃକ୍ତି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଏ, ପରିବେଶର ବିଧ୍ୱଂସନକୁ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଥାଏ ଏବଂ ମଣିଷକୃତ ସଙ୍କଟ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଶ କିପରି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ଏବଂ ଶେଷରେ ଏକ ଚେତାବନୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥାଏ- ଏସବୁର ଚିତ୍ର ଔପନ୍ୟାସିକ କୃପାସାଗର ସାହୁଙ୍କ 'ଶେଷ ଶରତ' ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ଜଙ୍ଗଲ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ :

ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସୁନାପୁଟର ଲୋକେ (୧୯୯୧) ସମକାଳର ପ୍ରଥିତଯଶା କଥାକାର ହୃଷୀକେଶ ପଣ୍ଡାଙ୍କ 'ସୁନାପୁଟର ଲୋକେ' ଉପନ୍ୟାସରେ ପରିବେଶ ସଚେତନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ପାରିବା । ଯଦିଓ ଉପନ୍ୟାସର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଦିବାସୀ ଜନଜୀବନର କଥା । ତଥାପି ତହିଁରେ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ପରିବେଶର ଗୁରୁତ୍ୱ । କୋରାପୁଟ ବନବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଜଙ୍ଗଲର ଉପକାରିତା ଓ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ଜଙ୍ଗଲର ଆବଶ୍ୟକତା ଏଠାରେ ବହୁତ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଉପନ୍ୟାସରେ ରୂପଲାଭ କରିଛି । ଯାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜଙ୍ଗଲ ନଷ୍ଟ ହେବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଜୀବିକା ମଧ୍ୟ ହେଇଛି ପ୍ରଭାବିତ । ଜଙ୍ଗଲ ବିନା ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବା ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନପାରେ- "ଜଙ୍ଗଲ କଟିଗଲେ ଭୋକ ଉପାସ ବେଶୀ ବାରି ହୋଇଯାଉଛି । କାରଣ ଜଙ୍ଗଲ ଥିଲେ ଭୋକ କ'ଣ ? ମାସକୁ ମାସ ଜଙ୍ଗଲ ଦେବତା ଖାଦ୍ୟ ଖଞ୍ଜି ରଖିଥାଏ । xxx ଏବେ ତା ଆସ୍ଥାନ ଭାଙ୍ଗିଲା । କେହି ତାକୁ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ । ଏ ମୁଣ୍ଡ ସେ ମୁଣ୍ଡ ତାକୁ ସଫା କରିଦେଲେ । ଥରେ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ ଦେବତା ରାଗୁଚି କି ?" ବାସ୍ତବିକ ଜଙ୍ଗଲରେ ବାସକରୁଥିବା ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ଜଙ୍ଗଲ ହିଁ ତା'ର ସବୁକିଛି । ତେଣୁ ଉପନ୍ୟାସରେ କଥାକାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଜଙ୍ଗଲର ଉପକାରିତା ଉଭୟ ପକ୍ଷକୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ଥୋଇବା ବେଳେ ପ୍ରକୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ସହଜରେ ନିରୂପିତ ହୋଇଯାଏ ଉପନ୍ୟାସର ବିଭିନ୍ନ ଛତ୍ରରେ । ଯାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଔପନ୍ୟାସିକ ଜଙ୍ଗଲର ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ

ମଧ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଛନ୍ତି ।” ପରିବେଶ ସମିତି ଓ ପରିବେଶ ସଚେତନ ନାଗରିକ ବୃନ୍ଦ ଉତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ । ଏ ସବୁ ପୋଡୁଚାଷ ପାଇଁ । ପୋଡୁଚାଷ କଲେ ଜଙ୍ଗଲ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଜଙ୍ଗଲ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ବର୍ଷା କମିଯାଏ । ପୋଡୁଚାଷ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ । ଖୁବ ଜଲ୍‌ଦି ପରିବେଶ ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଉତ୍ସାହୀ ନାଗରିକ ସବୁ ଏକତ୍ର ହେଲେ ଓ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ ପୋଡୁଚାଷ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ କଲେ ।” ଏଯାଏ ଉପନ୍ୟାସର ଗତି ସମତୁଳ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପୋଡୁଚାଷ ବନ୍ଦ କରିବାର ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଫରେଷ୍ଟ ଅଧିକାରୀମାନଙ୍କର ବେଆଇନ ଜଙ୍ଗଲ ଡାକୁ ବଢ଼େଇବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ଚୁପ୍ ରହି ନାହାନ୍ତି । କଥାଭାଗ ଯଦିଓ ଉପନ୍ୟାସରେ ଭିନ୍ନ ତଥାପି ତା’ରି ଭିତରେ ସୁଯୋଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି କଥାକାର ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦର ସଂରକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନତାର ବାର୍ତ୍ତା ଦେଇଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସରେ ସେଥିପାଇଁ ତ ଅରଣ୍ୟ ସମ୍ପଦକୁ ନଷ୍ଟକରି ଜଳପ୍ରପାତ ଗଢିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସରକାରୀ କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ସୁନାପୁଟର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରି ସେଠାରେ ବିଷାକ୍ତ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ଗଛ ରୋପଣ କରିବା ସମୟରେ ଲେଖକ ଚୁପ ରହି ନାହାନ୍ତି । ଉପକାରୀ ଗଛଗୁଡିକୁ କାଟି ସେ ସ୍ଥାନରେ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ଗଛ ଲଗେଇବା ଫଳରେ ସାତବର୍ଷ କାଳ ବର୍ଷା ନ ହୋଇ ସେ ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇଛି ମରୁଡିଗ୍ରସ୍ତ । କାହିଁକିନା ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ଗଛର ଅଧିକ ଜଳୀୟବାଷ୍ପ ଶୋଷଣକାରୀ ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଯାହା ପରିବେଶ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଛି । ଜଳବାୟୁରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି । ଆଦିବାସୀମାନେ ଜଙ୍ଗଲର ଫଳମୂଳ ଓ ଶିକାର ଅଭାବରେ ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ ଲଭିଛନ୍ତି । ଯାହା ପରିବେଶ ସଚେତନତାର ପ୍ରମୁଖ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଯାହା ପରିବେଶ ସଚେତନତାର ପ୍ରମୁଖ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ। ବିଷୟ ସଂରଚନା ମଧ୍ୟରେ ପରିବେଶର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ ହିଁ ହୋଇଛି ‘ସୁନାପୁଟର’ ଲୋକେ ଉପନ୍ୟାସର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ।

ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ଆଦିମ ଅରଣ୍ୟ’ (୧୯୯୪) ର କଥାଭାଗ ଯଦିଓ ପରିବେଶ ସଚେତନ ମୂଳକ ନୁହେଁ ତଥାପି ଆଂଶିକ ଭାବେ ସମୟ ଓ ସୁଯୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛିକାଂଶରେ ପରିବେଶ ସଚେତନତା ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ଔପନ୍ୟାସିକ ଯଥାସମ୍ଭବ ଜଙ୍ଗଲର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଚିରାଚରିତ ଢଙ୍ଗରେ ସାହୁକାର, ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶୋଷଣ, ସେମାନଙ୍କ ଆଦିବାସୀ ଭୂମି ଜଙ୍ଗଲ ଉପରେ କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟରମାନଙ୍କ ଲୋଲୁପତା ସେମାନଙ୍କ ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ଉପରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପକାଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ ବେଆଇନ କାଠ କାଟିବା ସହ ଜଙ୍ଗଲର କେନ୍ଦୁପତ୍ର, ଶାଳମଞ୍ଜି, ମହୁଲ ଫୁଲ ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନେ କୋଟିପତି ହୋଇଛନ୍ତି । ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ ମଦମାଂସ ଦେଇ ଶହଶହ ଗଛକୁ କାଟି ଜଙ୍ଗଲକୁ ଚାଷଜମିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ । ଯାହାଫଳରେ ଅରଣ୍ୟ ବୃକ୍ଷବିହୀନ ହୋଇଛି । ଅରଣ୍ୟ ରୂପାୟିତ ଚାଷ ଜମିରେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ମାଝିପଡାରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥର ସନ୍ଧାନ ପରେ ସରକାରଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି କ୍ରମେ ବନବାସୀମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ । ଖଣି ଓ କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଛି । ସବୁଜ ସୁସ୍ଥ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଯାନ୍ତ୍ରିକ କୋଳାହଳ ଓ ପ୍ରଦୂଷଣର ରାଜୁତି ଚାଲିଛି । ପରିବେଶ ହୋଇଛି ଶ୍ରୀହୀନ । ଜଳ, ବାୟୁ ଏବଂ ଜମି ହୋଇଛି କଳୁଷିତ ।

ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଲେଖକ ସରକାର ଓ ସାହୁକାରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଶୁଣାଇ ନାହାନ୍ତି ବରଂ ଆମେ ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରିବା ଲେଖକଙ୍କ ପରିବେଶ ଅବକ୍ଷୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉଠେଇଛନ୍ତି ବନୁ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ– “ଏ ଅରଣ୍ୟ ଆମର, ଏଇ ଆମର ଜନନୀ । ... ସେମାନେ ଗଛ କାଟିବା ନାଁରେ ଆମ ମାଆର ହାତଗୋଡ଼ କାଟି ନେଉଛନ୍ତି । ଆମେ କ’ଣ କେବଳ ସେ ଧ୍ୱଂସର ଦୃଶ୍ୟ ଚୁପଚାପ ଦେଖୁଥିବା ? ଏହାର ପ୍ରତିକାରର କିଛି ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ? ମଣିଷ ନିଜ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ପରିବେଶ ଉପରେ । ତଥାପି ସେହି ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ପାଇବାର ଲୋଭରୁ ନିଜକୁ ନିବୃତ୍ତରଖି ନପାରି ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ଭାରକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଯାହା କଦାପି ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ନୁହେଁ । ଯାହା ଆଦିମ ଅରଣ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସିକ ଦୃଢ ଭାବରେ ନିଜର ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ‘ଜଙ୍ଗଲର ଜମାନବନ୍ଦୀ’ ମଣିଷ ନିଜର ଚାହିଦାକୁ ପରିପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଫଳରେ ଜଙ୍ଗଲରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ବାସହରା, ଖାଦ୍ୟହରା ହୋଇ ମଣିଷଙ୍କ ବସ୍ତିରେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମଣିଷ ନିଜର ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଏବଂ ଶସ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ପଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହିପରି ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ଓ ଜଙ୍ଗଲକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ‘ଜଙ୍ଗଲର ଜମାନବନ୍ଦୀ’ (୧୯୯୪) ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ । ଏଥିରେ ଲେଖକଙ୍କର ଅନୁଭୂତିମୂଳକ ଏବଂ

କିଛି ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମୂଳକ ଘଟଣା ରହିଛି । ଲେଖକ ନିଜେ ଜଣେ ଶିକାରୀ ଏବଂ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ସଂରକ୍ଷଣର ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ହେମଗିରି ବନ ଭୂଖଣ୍ଡ ଉପନ୍ୟାସର ପୃଷ୍ଠଭୂମି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖକ ନିଜେ ହିଁ ପ୍ରଧାନ ନାୟକ । ତାଙ୍କ ଶିକାର ଅଭିଯାନର ସହକର୍ମୀ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସାମରିକ ଅଫିସର ପ୍ରେମସାଗରତିବାରି, ଶିକାର ସମୟରେ ବାଟ କଢାଇ ନେଉଥିବା ସହଚର ଜଙ୍ଗଲି ମଣିଷ ଚିମା ଭୋତ୍ରା । ଚିମାର ଗୁହାଳ ଘରେ ଚିତାବାଘ ଆକ୍ରମଣରେ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଛି । ତା'ର ପୁଅ ଶୁକ୍ରୁ ମଧ୍ୟ ବାଘ ଖାଇ ଯାଇଛି । ଏପରିକି ଲେଖକଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଗୌନ୍ତିଆ ଶ୍ରୀଚରଣ ଶର୍ମାଙ୍କ ୪ ବର୍ଷର କନ୍ୟା ଜିନିକୁ ମଧ୍ୟ ଚିତାବାଘ ଟେକି ନେଇଛି । ଚିତାବାଘ ମାତି ମଣିଷଙ୍କୁ, ଶସ୍ୟ, ଗୋରୁ ବିଭିନ୍ନ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଖାଇଯାଇଛି । ଫଳରେ ଡାଘେରା ପାର୍ବତ୍ୟାଞ୍ଚଳ ଲୋକମାନଙ୍କ ଧନଜୀବନ ବିପନ୍ନ ଚରମ ଦୁଃସ୍ଥିତି ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲା ଗଙ୍ଗା ଓ ବନରାଜର ମା' ଚିତାବାଘୁଣୀକୁ ବଧ କରିବା ପାଇଁ । ଶେଷରେ ଚିତାବାଘର ଦୁଇଟି ଶାବକ ଗଙ୍ଗା ଓ ବନରାଜକୁ ଚିଡିଆଖାନାରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ସହ କୋଚିଲାଖାଇ, ମହୁମାଛି, ମହାବଳ ବାଘ, ଚିତାବାଘ ଆଦି ବନ୍ୟ ପଶୁମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ହେଉଥିବା ଦ୍ରୁତ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ଓ ଏହିସବୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ହ୍ରାସ ଯୋଗୁଁ ମଧ୍ୟ ଉଦବେଗ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତିକି ଉପନ୍ୟାସରେ ଔପନ୍ୟାସିକ କହିଛନ୍ତି– "ମଣିଷ ସମାଜ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଜଗତର ସମ୍ପର୍କ ନିବିଡ଼ । ଦିନେ ଆଦିମ ମଣିଷ ପଶୁ ଭଳି ବଣରେ ରହି ଯାଯାବର ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲା । xxx କିନ୍ତୁ ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଶୁମାନଙ୍କ ପରିମାଣ ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଗତି କରୁଛି ଗୋଟାଏ ଜ୍ୟାମିତିକ ଧାରର ବ୍ୟବଧାନ ପରି । ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀମାନେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ବାସକରିବା ପାଇଁ ଅଗନାଅଗନି ବନସ୍ତ ଆଉ ନାହିଁ । ପ୍ରବଳ ଜନସଂଖ୍ୟା ବିସ୍ଫୋରଣରେ ଅରଣ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ, ବନ୍ୟପ୍ରାଣୀ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ । ଅବଶ୍ୟ ଅଖିଳ ବିଶ୍ୱ ଆଜି ଏଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ, ବ୍ୟଥିତ । ଏଣୁ ପୃଥିବୀ ସାରା ଗଢିଉଠିଛି ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ବହୁ ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ସଂରକ୍ଷଣ ସଂଘର ଜଣେ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ । xxx ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବନ ବିଶାରଦ କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁ ଜନ୍ତୁ ଓ ଉଦ୍ଭିଦମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ଉଦ୍ୟମ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ପ୍ରଦୂଷଣ ରୋକିବା ଓ ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷା କରିବା ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇପଡ଼ିଛି ।" ପରିବେଶ ସଚେତନତା ପାଇଁ ଲେଖକ କେତେ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ ଏହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ ।

ମଣିଷ ନିଜ ବାସଭୂମିର ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାରେଖା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଜଙ୍ଗଲଜାତ ବୃକ୍ଷ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବା ପାଇଁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି ପଶୁଙ୍କୁ ଶିକାର ଓ ଅରଣ୍ୟକୁ ସହରରେ ପରିଣତ କରିବା । ଏକଦା ଦିନେ ସିଂହ, ବାଘ ଆଦି ପ୍ରାଣୀ ହିଂସ୍ର ପଶୁ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲେ । ମଣିଷ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ସୁସ୍ୱାଦୁ ଆହାର କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଆଜି ହିଂସ୍ର ପାଲଟି ଯାଇଛି । ହିଂସ୍ର ମଣିଷର ପରାକ୍ରମ ପାଖରେ ବାଘ, ସିଂହ ଆଦି ପଶୁହୀନ ବଳ ଓ ପରାଜିତ । ଏହିପରି ପଶୁ ଓ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଲଢେଇ ଚାଲିଛି, ସେଥିରେ ଅରଣ୍ୟ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରାଇବା ସହିତ ପଶୁ ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ମଣିଷ ଆଜି ନିଜେ ଜଙ୍ଗଲ ଓ ପଶୁସମ୍ପଦର ଧ୍ୱଂସର ମୂଳ କାରଣ । ପଶୁର ହିଂସ୍ରତା ଅପେକ୍ଷା ମଣିଷର ନୃଶଂସତା କିପରି ଆହୁରି ଭୟାନକ ହୋଇଉଠିଛି ତାହା ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ' ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ତାଙ୍କର ଜଙ୍ଗଲ ଡାଏରୀ ଭିତ୍ତିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଜଙ୍ଗଲର ଜମାନବନ୍ଦୀ' ପରେ 'ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ' ସେହି ଅଙ୍ଗେନିଭା ଘଟଣାର ଆଉ ଏକ କଳାତ୍ମକ ଦଲିଲ । କିନ୍ତୁ ଏହା ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତିମୂଳକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ,ଏଥିରେ ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ଭରି ରହିଛି ଲେଖକଙ୍କର ବନ୍ୟସମ୍ପଦ, ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ପ୍ରତି ମାର୍ମିକ ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି । ଓଡ଼ିଶାର ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ବାରପାହାଡ଼ ବନଦେଶ ଲେଖକଙ୍କୁ ବହୁବାର ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । ସେ ତାଙ୍କ ଶିକାରୀ ଜୀବନର ବହୁ ସମୟ ଏହି ବନାଞ୍ଚଳରେ କଟାଇଛନ୍ତି ସାଥୀ ପ୍ରେମସାଗର ତିୱାରୀଙ୍କ ସହିତ । ବଣ ଭ୍ରମଣ କାଳରେ ବାରପାହାଡ଼ସ୍ଥ ଝର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରପାତରେ ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ଏକ ପୁରୁଷ ଚିତାବାଘକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିବା ଚିତାବାଘ ପ୍ରତି ଲେଖକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଗଭୀର ଅନୁକମ୍ପା ଓ ସମବେଦନା । ନିବିଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ଚିକିତ୍ସା ଓ ଆରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ମାଂସାଶୀ, ହିଂସ୍ର ଚିତାବାଘକୁ 'ସାଏବା' ନାମରେ ପୋଷା ପଶୁ ଭାବରେ ପରିଣତ କରିଛନ୍ତି । ପଶୁ ପ୍ରତି ଲେଖକଙ୍କର ଦୟା ବିଗଳିତ ହୃଦୟର କରୁଣ ଆଲେଖ୍ୟର ମୂର୍ଚ୍ଛନାର ନିନାଦିତ । ଏହା ସହିତ ଅବକ୍ଷୟ ଉନ୍ମୁଖ ଅରଣ୍ୟ ସମ୍ପଦର ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଏକ ମୌନ ନିବେଦନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୁହିଲା ମାଲର ୯୨ ବର୍ଷୀୟ ବୃଦ୍ଧବୁଡନ ସାଉଁତାର ଭାଷାରେ ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି– "ଜଙ୍ଗଲ ନାଇନ, ଜନ୍ତୁ ନାଇନ । ଜୀବଜନ୍ତୁ ମଣିଷ ଖାଇବା କେମିତି । ଜନ୍ତୁ ଆଗେ ଖାଇଁମେ । ତା'ପରେ ଯାହା ବନଲା, ମଣିଷ ଖାଇଁମେ । ସବୁ ଜନ୍ତୁତ ମରି ଗଲେନ, ଜଙ୍ଗଲ ସରି ଗଲେନ ।

ମଣିଷ ସବଶେଷ କରିଦେଲାନ । ବିଷ ଦେଇ ବାଘକେ ମାରଲା, ଚମଡା ପାଇଲା । ହାତୀକେ ମାରଲା, ଦାନ୍ତ ବିକଲା । ଗଛ କାଟଲା, ବିକଲା ସବଶେଷ କଲା । ଭଗବାଁ ରୋଷ କଲା, ବିଚାରିଲା ଏସବ ମନୁଷ କେ କାମ ।

ମଣିଷମୟ ପୃଥିବୀରେ ବନ ଓ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତି ପରିବେଶର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ କିନ୍ତୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦ୍ରୁତ ଅବକ୍ଷୟ ଘଟୁଛି ଜଙ୍ଗଲର । ବିପଦମୁଖୀ ହେଉଛନ୍ତି ବଣ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଜଗତ । ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କ ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସଚେତନ ନ ହେଲେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି ଐତିହ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଦେଖାଗଲାଣି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଅରଣ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ମିଷ୍ଟର ଖରସେଲ' ଉପନ୍ୟାସ । ଏହାର ନାୟକ ହେଉଛି ଏକ ବଣ୍ୟଜୀବ ହାତୀ, ଯାହାର ନାମ ଔପନ୍ୟାସିକ ଦେଇଛନ୍ତି ଖରସେଲ । ଏହି ହାତୀ ଭିତରେ ରହିଛି ମଣିଷ ଭଳି ଆବେଗ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆଉ ପ୍ରେମ । ହାତୀକୁ ଯଦି ମଣିଷ ନିଜର ବନ୍ଧୁ କରିପାରିବ, ତେବେ ହାତୀ ମଣିଷର କିଛି କ୍ଷତି କରିବ ନାହିଁ । ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ଯୋଗୁଁ ହାତୀ ଜନବସତି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚାଲି ଆସୁଛନ୍ତି ଧନ ଜୀବନର କ୍ଷତି ଘଟାଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହାତୀ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ମଣିଷ ଭଳି ଆବେଗ, ପ୍ରେମ ଏବଂ ବିଦ୍ରୋହ ଓ ବିପ୍ଳବର ଶକ୍ତି । ତାକୁ ବନ୍ଦୀ କରାଯାଏ ତ କେହି ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି ହେଲେ ଅନେକ ତା'ର ମୁକ୍ତି ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଔପନ୍ୟାସିକ ତାକୁ ମାରି ଦେବାର ପରିସ୍ଥିତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସନ୍ତୁଳନ ଏବଂ ମଣିଷର ଆଚରଣର ବଳୟ ଭିତରେ ହାତୀ 'ଖରସେଲ'କୁ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ ଆଜି ଓ କାଲିର ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରତି ଜନ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । ଏହା ସହିତ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ମଣିଷର ଅବିଚାର ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ି ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଏ ଉପନ୍ୟାସଟି ମଣିଷକୁ ତା' ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରାଇବ ।

ତରୁଣକାନ୍ତି ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଶରଦଃ ଶତମ୍' (୨୦୦୫) ୧୯୫୮ ରେ ଦେଶ ବିଭାଜନ ପରେ ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ରମଶଃ ପୁନର୍ବାସ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଓଡ଼ିଶା ଓ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ହଜାର ହଜାର କିଲୋମିଟର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟରେ । ଏବଂ ଏହି ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ପରିକଳ୍ପନା ହୋଇଥିଲା କେବଳ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଯେଉଁଠି ଲୋକମାନଙ୍କ ବସତି ସ୍ଥାପନ ନିମନ୍ତେ ଏଠିକାର ହଜାର ହଜାର ଏକରର ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରି ବାସପଯୋଗୀ କରାଯାଇଥିଲା । ଯାହାଫଳରେ ଏଠିକାର ପରିବେଶ ଉପରେ ଏହାର ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପଡିଥିଲା । ସାଧାରଣତଃ ଜଙ୍ଗଲ ହିଁ ଜଳବାୟୁ ଏବଂ ପରିବେଶର ସନ୍ତୁଳନ ରକ୍ଷା କରିବାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଉପାଦାନ । ବୃକ୍ଷ ବା ଜଙ୍ଗଲ ବିନା ସୁସ୍ଥ ପରିବେଶ, ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣର ବୃଷ୍ଟିପାତ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶ ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ । ତେଣୁ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉପନ୍ୟାସରେ ସୂଚିତ କରାଯାଇଥିବା ଲେଖକୀୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଓ ବିଧାନ ସରକାର ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ- "କିଛି ବାଟ ଗଲା ପରେ ସେ ଦେଖିଥିଲେ ତା' ଚାରିପାଖକୁ । କୁଢକୁଢ ଶବ ପରି ପଡ଼ି ରହିଥିଲା ଏଠି ସେଠି ଅନେକ ଗଛର ଗଣ୍ଡି । xxx ବିଧାନ ସରକାର ହିସାବ ଦେଇ କହିଥିଲେ, ଅଣାଅଶି ହଜାରଏକର ଜଙ୍ଗଲ ଲୋପ ପାଇ ସାରିଲାଣି ଏଇ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟର ଭିତ୍ତି ପଡ଼ିବା ଦିନଠାରୁ । xxx ଗଛ ସବୁ କଟିଯିବା ପରେ, ମାଲକାନଗିରି ଗରମ ତାଓ୍ୱାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ବିରସ ସ୍ୱରରେ ଦିନେ ବିଧାନବାବୁ କହିଥିଲେ-ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖାଲି ଦୁଇଟି ଋତୁ ରହିଯାଇଛି । ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ, ଅତି ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ । ଉକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଘଟଣାକ୍ରମରେ ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟଜନିତ ବିଭୀଷିକା ସମ୍ପର୍କରେ ପରୋକ୍ଷରେ ସତର୍କ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ପରିବେଶ ନଷ୍ଟ ଫଳରେ ପରିଣାମର ଭୟାବହତା ଏବଂ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ସମ୍ପର୍କରେ ମଣିଷର ଅପରିଣାମଦର୍ଶିତା ପ୍ରତି ଲେଖକ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଉପନ୍ୟାସର ବିଧାନ ସରକାର ଚରିତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଔପନ୍ୟାସିକ ଦୃଢ଼ କଣ୍ଠରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି- "ପରିବେଶକୁ ଯେମିତି ଭାବେ ଏଠି ନଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି, ବଣଜଙ୍ଗଲ କାଟି ସଫା କରାଯାଇଛି, ନିୟତି କେବେ କ୍ଷମା ଦେବ ନାହିଁ ଆମକୁ, ଯା'ର ପରିଣାମ ଆମକୁ ଦିନେ ଭୋଗିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।"

ମଣିଷ ଯେତେ ଯେତେ ସଭ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ହେଉଛି ସେତେ ସେତେ ସେ ପରିବେଶର କ୍ଷୟ କରୁଛି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଫଳରେ ମଣିଷ ଜଙ୍ଗଲ କାଟି ଘର ତିଆରି କରୁଛି, ଉନ୍ନତି ନାଁରେ ବିଭିନ୍ନ କଳକାରଖାନା ତିଆରି, ଖଣି ଖୋଦନ କରୁଛି, ଏପରିକି ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ସଭ୍ୟଶିକ୍ଷିତରୁ ଯନ୍ତ୍ର ମଣିଷ ପାଲଟି ଗଲାଣି । ଯାହାଫଳରେ ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ ହେବା ସହିତ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଇତ୍ୟାଦି ବନ୍ୟଜନ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଲେଣି ଏବଂ ପରିବେଶ ସହିତ ପୂର୍ବରୁ ଆମର ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ତାହା ମଧ୍ୟ

ଦୂରସ୍ଥ ହୋଇଯାଉଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଦି ଆମେ ଦେଖିବା କଇଲାଶ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ' (୨୦୦୭) ଏକ ଅନନ୍ୟ ପରିବେଶକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଉପନ୍ୟାସ । ଯାହାକି ଆମକୁ ପୁଣିଥରେ ପରିବେଶ ବା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସିଧାସଳଖ ନହେଲେ ବି ପରୋକ୍ଷରେ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଣମାନବୀୟ ଚରିତ୍ରକୁ ନେଇ ରଚିତ । ଏଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ପରିବେଶ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ପରିବେଶ ସଚେତନତା ଆସି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ପରିବେଶର ଚିତ୍ରରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି । ଉପନ୍ୟାସରେ ଶାଳଗଛ, ବରଗଛ, ଶାଗୁଆନ, ଛତୁ, ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୂଷା, ହଳଦୀବସନ୍ତ, ଶାଗୁଣା, ମଇଁଷି, କାଉ, ମାଙ୍କଡ, କୁକୁଡ଼ା, ସାପ, କୋଚିଲାଖାଇ, କୁମ୍ଭାଟୁଆ, ଆଦି ବୃକ୍ଷଲତା ସହିତ ଜୀବଜନ୍ତୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ ଯାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଲେଣି । ଏବଂ ଏହିସବୁ ବୃକ୍ଷଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଏ ଉପନ୍ୟାସର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତିଗତ ଚିତ୍ର ଓ ମଣିଷ ସୁଲଭୀୟଗୁଣ ଫୁଟିଉଠିଛି ଯେମିତି ଶାଳଗଛ ଭିତରେ ଗଭୀର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ, କୁକୁରର ସାହସିକତା ଓ ଚାଲାକିପଣ, ମାଇ ମାଙ୍କଡୀ ଭିତରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ମମତା ଏବଂ ଏକା ବଞ୍ଚିବାର ମନୋବଳ, କୁମ୍ଭାଟୁଆ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ପ୍ରଣୟ, ବେକ ମୋଡ଼ି ହୋଇଥିବା ମୁମୂର୍ଷୁ ଗଞ୍ଜାଟି ଯେମିତି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଏଡାଇ ଜୀବନମୁଖୀ ହେବାର ସଂକଳ୍ପ, କୋଚିଲାଖାଇ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ସୁଖୀ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ଇତ୍ୟାଦି । ସମ୍ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱରେ ଗଛକଟା ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ହେଉଛି ଯେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜଙ୍ଗଲ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ କମିଯାଉଛି । ଯାହାଫଳରେ ଉପନ୍ୟାସରେ ଥିଲା ଶାଗୁଣାର- ଖିର, ଖିର, ମାଙ୍କଡ଼ର-ହଁଃ.... ହଁଃ, କୁମ୍ଭାଟୁଆର- କୁପ... କୁପ, କୋଚିଲାଖାଇର- କକ୍ କ... କକ୍ କ ଆଦି ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ରାବ ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନର ମଣିଷମାନେ ପରିଚିତ ନଥିବେ ।

ତେଣୁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ସଚେତନତା କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି । ଔପନ୍ୟାସିକ ପ୍ରକୃତିର ଚିତ୍ର ଦେଖେଇ ଦେଇକି ପ୍ରାୟ ବିସ୍ମୃତ ପ୍ରକୃତିର ଜଗତକୁ ମଣିଷଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଣି ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ସମ୍ପର୍କରେ ଭାବିବା ପାଇଁ ଅବସର ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଭାବିବାଟା ହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କାରଣ ଏହି ଭାବିବା ଦ୍ୱାରା ବହୁତ ଅଜଣା ତଥ୍ୟ ପାଠକଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିପାରେ ।

ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକଜନିତ :

ପ୍ରକୃତି ବା ପରିବେଶର ଅନ୍ୟତମ କରାଳରୂପ ହେଉଛି ବାତ୍ୟା । ଗତ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ଧରି ଭାରତରେ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ବୃଷ୍ଟିପାତ, ବନ୍ୟା, ବାତ୍ୟା ଦେଖାଦେଉଛି । ସମୁଦ୍ରକୂଳିଆ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ନଦୀତଟର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳଗୁଡିକରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଧନଜୀବନ କ୍ଷତି ହେବା ସହିତ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ବନ୍ୟା, ବାତ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ଭୂମଣ୍ଡଳୀୟ ଉତ୍ତପ୍ତକରଣ ବା global warming । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ଜଳବାୟୁ ବା ପାଣିପାଗ ଅବସ୍ଥାରେ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସହ ସମୁଦ୍ର ଉତ୍ତପ୍ତକରଣ, ବରଫଖଣ୍ଡ ତରଳିବା, ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନ ବୃଦ୍ଧି ଆଦି ଘଟେ । ଫଳରେ ବନ୍ୟା ବାତ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଜାତୀୟ ସାମୁଦ୍ରିକ ଓ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଶାସନ (national oceanic and atmospheric administration) ର ଆକଳନ ଅନୁସାରେ ୧୮୮୦ ମସିହାଠାରୁ ୨୦୧୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଭୂମଣ୍ଡଳ ତାପମାତ୍ରାରେ ମୋଟା ମୋଟି ୦.୯୫ ସେଲ୍‌ସିୟସ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । ପ୍ରତି ଦଶନ୍ଧିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବେଗ ଅତିରିକ୍ତ ୦.୦୭ ସେଲସିୟସ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ଜଣାଯାଇଛି । ଏହି ତାପମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ହେବା ଫଳରେ ୧୯୦୦ ଭୂପୃଷ୍ଠର ତାପମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ହେବା ସହିତ ସମୁଦ୍ର ପୃଷ୍ଠ ବା ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନର ବୃଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ ହୋଇଆସୁଛି ଏବଂ ଏହା ବାର୍ଷିକ ୦୪ ଓ ୦.୧ ଇଞ୍ଚହାରରେ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଛି ବୋଲି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ମତ । କୃଷି ସମ୍ପ୍ରସାରଣ, ଗୃହପାଳିତ ଓ ତୃଣଭୋଜୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା, ଜଙ୍ଗଲ କ୍ଷୟ, ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ, ଖଣି, କାରଖାନାର ବୃଦ୍ଧି, ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି, ମାନବ ପ୍ରରୋଚିତ ସବୁଜ ଗୃହ ନିର୍ଗମନ, ଦ୍ରୁତ ନଗରୀକରଣ, ଆଗ୍ନେୟଗିରି ଉଦ୍‌ଗୀରଣ (volcanic eruption) ଆଦି ବିଶ୍ୱ ତାପମାତ୍ରାକୁ ହ୍ରାସ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷା ।

ମଣିଷ ପ୍ରକୃତି କୋଳରେ ଜନ୍ମନିଏ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁବରଣ ମଧ୍ୟ କରେ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏତେ ଲୋଭୀ ଏବଂ ନୃଶଂସ ହୋଇଗଲା ଯେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏବଂ ଶେଷରେ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ମଣିଷର ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ନପାରି ତା' ଉପରେ ଦାଉ ସାଧିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେମିତିକି ପ୍ରତିଭା ରାୟଙ୍କ 'ମଗ୍ନମାଟି' (୨୦୦୪) ଉପନ୍ୟାସରେ ୧୯୯୯ ର ମହାବାତ୍ୟା । ୧୯୯୯ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨୯ ତାରିଖରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେଉଁ

ମହାବାତ୍ୟା ଘଟିଥିଲା ତା'ର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ରଚିତ । ଉପନ୍ୟାସର ଅଧ୍ୟାୟ ୯ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ କରାଳରୂପୀ ମହାବାତ୍ୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା । ଉପକୂଳ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗତସିଂହପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଏରସମା ବ୍ଲକରେ ଥିବା ସମୁଦ୍ରକୂଳ ଗାଁ ମାନଙ୍କରେ ଏହି ବାତ୍ୟାର ତାଣ୍ଡବ ବିଭୀଷିକାମୟ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଉଦ୍ଧବ ଓ ଚାଷୀ ବାଞ୍ଛା ତରେଇ କଥୋପକଥନରୁ ବାତ୍ୟା ଆସିବାର ସୂଚନା ମିଳିଥିଲା ଏବଂ ତା' ସହିତ ଏକ ଅପ୍ରତିହତ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ଆଶା ଆଶଙ୍କା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚେତାବନୀଟିଏ ମଧ୍ୟ । ତାହାର କାରଣ ରୂପେ ସେମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି ଉଦ୍ଧବ ମାଧ୍ୟମରେ- "ଶୁଣ- ମଣିଷ ଯାହା ନିଜେ ଭେଇଲା, ତା'ର ପରାପତ ପାଇଲା । ଆପଣା ହସ୍ତେ ଜିହ୍ୱା ଛେଦି, କେ ତା'ର ଅଛି ପ୍ରତିବାଦୀ ? ପୁଅ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଘେରି କଲା, ତେଣୁ ତୁମର କୋଠାଘର ହୋଇ ପାରିଲାନି । ତେଣେ ସମସ୍ତେ ମିଳିମିଶି ଜଙ୍ଗଲ କାଟିଲ, ସମୁଦ୍ରକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲ- ଏବେ ତ ସାହଣମେଲା । ଆଉ ଭାବି ଲାଭ କ'ଣ "ବାନଛୁ ଦାନ୍ତ ରଗଡ଼ି କହିଲା- "ଆମେ ତ ମରିବା- ତେବେ ଏ ବଙ୍ଗାଳୀଗୁଡ଼ା ସଫା ହୋଇଯିବେ । ମୁଁ କହି ରଖୁଛି ।" xxx "ତାଙ୍କର ଦୋଷଟା କ'ଣ ଶୁଣ- ସେମାନେ ବଡ଼ବଡ଼ ଜାଗାବାଡ଼ି ଦଖଲ କରି ତା' ଭିତରେ ସାନ ସାନ ଘରଟିମାନ କରିଛନ୍ତି । ବିଲ ମଝିରେ ଜଣେ ଜଣକଠୁ ଦୂରଛଡା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କେତେଟା ନଡ଼ିଆ ଗଛକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଆଉ ବଣଜଙ୍ଗଲ, ବୁଦା, ଗଛବୃଚ୍ଛ କିଛି ରଖିନାହାନ୍ତି । "ଉଦ୍ଧବ ଓ ବାନଛୁର ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସିକା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ସଚେତନ ବାର୍ତ୍ତାଟି ବାରି ହୋଇପଡୁଛି । ପ୍ରକୃତିକୁ ଯିଏ ଆପଣା ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଧ୍ୱଂସ କରିବ ତା'ର ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋଗିବ । ଏପରିକି ପ୍ରକୃତିର କରାଳରୂପ ଔପନ୍ୟାସିକାଙ୍କ କଲମରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଛି- "ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଜଟାଧାରୀ ମୁହାଣ ଆଡୁ ଶୁଭୁଥିଲା, ଅଜଗର ଫୁଙ୍କାର ଭଳି ସମୁଦ୍ରର ଘୁ ଘୁ ଶବ୍ଦ । ଯେମିତି ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ, ଆକାଶ, ପବନ, ସମୁଦ୍ର ସବୁ ମିଶି ଶହ ଶହ ଅଜଗର ପାଲଟି ଯାଇ ଭୈରବ ରଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ଯେ କଳିଯୁଗ ଶେଷ ହେଲା- ଶେଷ ହେଲା । ଆଉ ନ ରହିବେ କେହି... ସମୁଦ୍ର ଦାନ୍ତ କଡ଼ମଡ କରି ସିଁସିଁ ଫଁ ଫଁ ଡାକ ଛାଡୁଥିଲା "ଖାଇବି -ଖାଇବି ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ମୋଡ଼ି ଖାଇବି । ତୁମେ ସବୁ ମୋ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ସଭ୍ୟତାକୁ ପଦା କରି ଦେଇଛ-ଜଙ୍ଗଲ ଖାଇଛ- ସତ୍ୟାନାଶ କରିଛ ମୋର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତିକୁ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଖାଇବି, ତୁମର ଗାଁଗଣ୍ଡା, ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ସଭ୍ୟତାକୁ ପଦା କରି ଦେବି, ସଂହାରଲୀଳା ରଚିବି- ନିଜ କଲା କର୍ମର ଫଳ ତୁମକୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । "ଉପରୋକ୍ତ ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପ୍ରକୃତିର କରାଳରୂପ କେମିତି ମଣିଷର ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ଦୋହଲାଇ ଦିଏ । ଏହି ମହାବାତ୍ୟାରେ ଜଗତସିଂହପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଏରସମା ବ୍ଲକର ହରିଶପୁର, ଗଡମରିଚପୁର, ବନ୍ଦର, ବୋରିକିନା, ନାରଦିଆ, ଅଭୟପୁର, ଆମ୍ବିକି ଆଦି ଶହଶହ ଗାଁର ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କର ଧନଜୀବନ, ପଶୁ ପକ୍ଷୀ, ବୃକ୍ଷଲତା ସବୁକିଛି କରାଳ ଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା । ଯେମିତିକି- "ଆକାଶ ଉଚ୍ଚାରେ ଥାଇ ଚକ୍ର ଭଳି ଘୂରୁଥାଏ ସମୁଦ୍ର । କେତେବେଳେ ନୀଳ, କେତେବେଳେ ଧୂମ୍ରାଳ, କେତେବେଳେ ବର୍ଚ୍ଛା ଭଳି ଜୁଆର କେତେ ବେଳେ ଆଖିକୁ ଅନ୍ଧ କରି ଦେଉଥିବା ତୀବ୍ର ଜଳଫୁଆର । କାଟି ଦେଉଥାଏ ହଜାର ହଜାର ମୁଣ୍ଡ-ଗଛ, ବାଲିଚଡା, କୋଠାଘର, ମାଟିଘର, ଧନୀ ଗରିବ, ବୁଧ ଟୋକା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ପାଣ କିଛି ବାଛ ବିଚାର ନରଖି ଘୋଷାଡ଼ି ନେଉଥାଏ ଜଟାଧାରୀ ମୁହାଣ ଦେଇ ନିଜ ଗର୍ଭ ଭିତରକୁ । "ପ୍ରକୃତିର ଏହି ଭୀମ ରୂପକୁ କିଏ ବା ବର୍ଣ୍ଣିପାରେ । ଶେଷରେ ଏହି ବାତ୍ୟା ମଣିଷଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଏପରିକି ତାଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷର ବୁନିଆଦି ପରମ୍ପରା ସମୁଦ୍ରର କରାଳ ଗର୍ଭରେ ଧୂଳିସାତ କରି ଦେଇଥିଲା । ଏବଂ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ହରାଇ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଏମିତି ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ ଭୋକରେ ଆଉଟୁ ପାଉଟୁ ପେଟ ଦାହ ସଂସ୍କାର ହୋଇପାରି ନଥିବା ପଚାସଢ଼ାମଡ଼ା ପାଖରେ ବସି ରିଲିଫ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ, ମଡ଼ା ଭାସୁଥିବା ପାଣି ପିଉଥିଲେ । ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ମଣିଷର ଅତ୍ୟାଚାର ଯେତେବେଳେ ଅତ୍ୟଧିକ ହୋଇପଡ଼େ ସେତେବେଳେ ପାଣି, ପବନ, ମାଟି, ଆକାଶ, ସମୁଦ୍ର, ସମସ୍ତେ ଦାଉ ସାଧନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ କୁହାଯାଏ ଆପଣା କଲା କର୍ମମାନ ଆଗେ ହୋଇବ ସାବଧାନ ।

ସେହିପରି ଭୀମ ପୃଷ୍ଟିଙ୍କ 'ସମୁଦ୍ର ମଣିଷ' (୨୦୦୬) ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଶ୍ୱ ତାପମାତ୍ରାର (global warming) ଭୟାବହ ଦିଗଟିକୁ ଔପନ୍ୟାସିକ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ସୂଚିତ କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ତାପମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁ ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ପତନ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି ଫଳରେ ସାତଭାୟାର ସାତଟି ଗାଁ ମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚଟି ଗାଁ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ରହି ଯାଇଥିଲା କେବଳ ଦୁଇଟି ଗାଁ କାନପୁର ଓ ସାତଭାୟା । କ୍ରମଶଃ କାନପୁର ବି ସମୁଦ୍ର ମୁହାଁହୋଇ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇବାକୁ ବସିଛି

ଉପନ୍ୟାସରେ । ସମୁଦ୍ରର ପ୍ରହାରରେ କୂଳଖାଇ ଯାଇ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିକ ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଛି । ସମୁଦ୍ର ମଣିଷ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଛିଡା ହୋଇ ତା'ର ପୁରୁଣା ଅତୀତ ଦିନର ସ୍ମୃତି କଥା ମନେପକଉଛି । ଲେଖକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ "-ଓ ସେହି ଛୋଟ ଢେଉ ପାଖରେ ଥିଲା ଆମ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ । ଅଂକାଣୀ ବଂକାଣୀ । ଦୁଇ ପାଖରେ ଗେଞ୍ଜାଗେଞ୍ଜି ଘରଟି ମାନ xxx ଯେଉଁଠି ବଡ଼ ଢେଉଟି ଭାଙ୍ଗିଗଲା- ସେଇଠି ଚାଟଶାଳୀ ଘର । ସଭାଘର । ବୈଠକୀ ଘର, କେତେ ନାଇଁ କେତେ ଘର । ଯେଉଁଠି ସମୁଦ୍ର ଆକାଶ ମିଶିଛି ସେଇଠି କେଉଁଠି ଗାଁଠୁ ଦୂରରେ ଥିଲା ମୋ' ମାମୁଁଘର । କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ସାତଭାୟାର ସାତ ସାତଟା ଗାଁରୁ ପାଞ୍ଚଟା ଗାଁର ଲୋକ ?" ପାରାଦ୍ୱୀପ ବନ୍ଦର ଖୋଲିବା ଫଳରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସାତଭାୟାର ସମୁଦ୍ରକୁ ବିପତ୍ତି ମାଡ଼ି ଆସେ ଏପରିକି ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଞ୍ଚଟି ଗାଁ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଗଲା । ଏପରିକି ସାତଭାୟା ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଲାଗିକି ଥିବା ହେନ୍ତାଳ ବଣର ଫରେଷ୍ଟରମାନଙ୍କୁ ସଲାସତୁରା କରି କିପରି ମାଫିଆମାନେ ହରିଣ ଚମଡା ଚାଲାଣ, ଜଙ୍ଗଲରୁ କାଠ ଚୋରି ହେଉଛି ତା'ର ଚିତ୍ର ଔପନ୍ୟାସିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଏହା ସହିତ ଫିସିଂ ପାଇଁ ଟ୍ରଲର ବାଲାମାନେ ଆସି ଅବାଧରେ ବାଗଦା ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଧରିବା, ବେପାରିମାନେ ସରକାରଙ୍କଠୁ ଲିଜ ନେଇ ଅବାଧରେ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଘେରି କରିବା ଏବଂ ମାଛ ଟ୍ରଲର ଚଳିବା ଯୋଗୁଁ କଇଁଛ ମାନେ ସାତଭାୟା ସମୁଦ୍ରରେ ଆଉ ଅଣ୍ଡା ନଦେଇ ଗହୀରମଥା ଆଡ଼କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି ଆଦିର ଚିତ୍ର ଔପନ୍ୟାସିକ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ, ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଗତିଶୀଳତା ଭିତରେ କଥାକାର ମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସୁବିସ୍ତୃତ ହୋଇଛି । ସମକାଳର ବିବିଧ ସମସ୍ୟା ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ରୂପ ପାଇଛି । ସେଇସବୁ ମଧ୍ୟରେ ପରିବେଶ ସଚେତନତା ବାଦ୍ ଯିବ କେମିତି ! ବାସ୍ତବିକ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟ । ଯାହାର ଭବିଷ୍ୟତ ସୁବିସ୍ତୃତ, ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ।

ପ୍ରାନ୍ତଟିକା :

୧. C. Glotfelty and H. Fromm (eds), The Ecocriticism Reader : Landmarks in Literary Ecology, London: University of Georgia Press, 1996
୨. ସାହୁ, କୃପା ସାଗର, ଶେଷ ଶରତ, କୁସୁମିତା ପବ୍ଲିକେଶନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ୨୦୦୬, ପୃଷ୍ଠା -୬୮
୩. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା -୧୦୦
୪. ପଣ୍ଡା, ହୃଷୀକେଶ, ସୁନାପୁଟର ଲୋକେ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ପୁନଃମୁଦ୍ରଣ, ୨୦୦୪, ପୃ-୫୨
୫. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୧୦୭
୬. ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିଭୂତି, ଆଦି ଅରଣ୍ୟ, ଚତୁରଙ୍ଗ, ୧୯୯୫, ପୃ-୭
୭. ମହାପାତ୍ର, ରାଧାମୋହନ, ଜଙ୍ଗଲର ଜମାନବନ୍ଦୀ, ଦକ୍ଷ ବୁକ୍ସ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୪, ପୃ-୬
୮. ମହାପାତ୍ର, ରାଧାମୋହନ, ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ, ପ୍ରତିଭାନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୯୫, ପୃ-୮୪
୯. ମିଶ୍ର, ତରୁଣକାନ୍ତି, ଶରଦଃ ଶତମ, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ବାଲୁବଜାର, କଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୨୦୦୫, ପୃ-୧୪୨
୧୦. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୧୦୯
୧୧. ରାୟ, ପ୍ରତିଭା, ମଗ୍ନମାଟି, ଆଦ୍ୟା ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୨୦୦୪, ପୃ-୩୦୫
୧୨. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୩୩୪
୧୩. ତତ୍ରୈବ, ପୃ-୩୪୩
୧୪. ପୃଷ୍ଟି, ଭୀମ, ସମୁଦ୍ର ମଣିଷ, ୪ ଉପନ୍ୟାସ, ପକ୍ଷୀଘର ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୧୯, ପୃ-୨୩୦

ଅଧ୍ୟାପିକା, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରପୁର
ଜଗତସିଂହପୁର